

УДК 343.58: 342.9: 351.765

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ

Вербіцька М. В., к.ю.н., доцент

Тернопільський національний економічний університет

Стаття присвячена дослідженню стану українського законодавства (зокрема, адміністративного та кримінального) та судової практики у сфері притягнення до відповідальності за жорстоке поводження з тваринами

Ключові слова: кримінальна відповідальність, адміністративна відповідальність, моральність, жорстокість, знущання над тваринами, правопорушення.

Статья посвящена исследованию состояния украинского законодательства (в частности, административного и уголовного) и судебной практики в сфере привлечения к ответственности за жестокое обращение с животными.

Ключевые слова: уголовная ответственность, административная ответственность, нравственность, жестокость, издевательства над животными, правонарушения.

Verbitska M. LEGAL RESPONSIBILITY FOR CRUEL TREATING OF ANIMALS

The article deals with the study of Ukrainian legislation (including administrative and criminal) and jurisprudence in the area of prosecution for abusing the animals.

Key words: criminal responsibility, administrative responsibility, morality, cruelty, abusing the animals, offense.

«Ми відповідальні за тих, кого приручили»

Антуан де Сент-Екзюпері

Постановка проблеми. Як впливає зі змісту численних міжнародних нормативно-правових актів у сфері захисту тварин, кожна людина має моральний обов'язок поважати всіх живих істот нашої планети, в тому числі й тварин, ураховуючи при цьому ту важливу обставину, що останні, як і люди, здатні відчувати біль, страждати та пам'ятати.

Відносини людини та тварини вказують на рівень цивілізованості та розвитку держави. На жаль, в Україні ці відносини регулюються недостатньо добре, тому в нас процвітає насилля, знущання, вбивство тварин. Якщо зараз не запобігти вказаному, то згодом це стане нормою поведінки. Також слід пам'ятати, що близько 90% злочинців виплескували свої садистські схильності спершу на тваринах.

На разі законодавцю слід звернути погляд до вказаної проблеми з тим, щоб удосконалити правовий захист тварин в Україні та детальніше, чіткіше передбачити покарання за правопорушення, пов'язані із знущанням над тваринами. Хоча деякі закони та підзаконні нормативно-правові акти вже існують, як свідчать їх науковий аналіз та судова практика – вони є недосконали.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана проблематика досліджувалася в працях Ю. Антоняна, І. Арістової, К. Гаєвської, І. Даньшина, С. Денисова, Т. Дзюби, О. Дубовика, Е. Жевлякова, М. Коржанського, В. Копиляна, В. Кузнецова, І. Лобова, В. Ломака, В. Навроцького, З. Незнамової, А. Плешакова, С. Публінської, О. Рарога, С. Репецького, Ю. Ткачевського, М. Хавронюка, С. Щерби, Х. Ярмаки, С. Яценка та деяких інших фахівців із кримінального та адміністративного права.

В Україні фрагментарно положення щодо протидії жорстокому поводженню з тваринами висвітлені в дисертаціях В. Морозової, А. Ландіної та Л. Кучанської. Окремо слід відзначити вклад у науковий розвиток

вказаної проблематики І. Головки, яка комплексно на дисертаційному рівні дослідила кримінальну відповідальність за жорстоке поводження з тваринами (2010 р.)

Таким чином, перед автором статті стоїть **завдання**, яке полягає у дослідженні складу правопорушення, пов'язаного з жорстоким поводженням з тваринами, підстав, умов, порядку та видів відповідальності за вказані правопорушення, а також розробці наукових положень і рекомендацій щодо вдосконалення інституту відповідальності за жорстоке поводження з тваринами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Жорстоке поводження з тваринами – це не просто правопорушення, це поведінка, яка суперечить нормам моралі, тобто є аморальною. Факти цинічної наруги, фізичного насильства над тваринами дають підстави припускати, що особа, яка їх вчинила, схильна до аналогічних дій і відносно людини. Тому такий правопорушник повинен бути притягнений до відповідальності повною мірою, у тому числі і з превентивною метою як щодо тварин, так і щодо людей.

Аналіз законодавчої практики зарубіжних країн дозволив з'ясувати, що в різних державах різний підхід до міри покарання за вказаним правопорушенням. Зокрема, в Ізраїлі чи КНР злочинець, який знущався над твариною, може сісти за ґрати на три роки, в той час як в Австрії, Естонії чи Литві такий правопорушник отримає покарання у вигляді одного року позбавлення волі, але скоріш за все відбудеться штрафом [6; 13; 14; 15].

Правові норми про відповідальність за жорстоке поводження з тваринами мають бути ефективними, грамотно виписаними, а, на наш погляд, також і досить жорсткими щодо суб'єкта правопорушення.

В українському законодавстві не було норми, яка б передбачала настання кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами, аж до 1960р. До цього часу йшлося про тварин як про об'єкт

власності, а кримінальна відповідальність наступала внаслідок знищення чи пошкодження майна (тварин).

Аналізуючи передбачену відповідальність за це правопорушення, можна констатувати, що з-поміж різних видів покарань законодавець віддає перевагу саме штрафу, арешту та обмеженню волі, як це передбачено у ст. 299 КК України [11]. Однак у ч. 1 та ч. 2 цієї статті в санкціях не вказано нижньої межі покарань, а це веде до можливого порушення принципу справедливості призначення покарання, що означає адекватне врахування суспільної небезпеки злочину та відповідність покарання обставинам вчинення злочину та особі винного [12, с. 163–164].

Вказане потрібно врахувати, коли йдеться про штрафи. Наприклад, суд винесе вирок за ч. 2 статті 299 КК України та призначить штраф менший, аніж за ч. 1 цієї ж статті (як відомо, санкція ч. 2 є суворішою, ніж ч. 1). Тому, необхідно визначити нижню межу, яка буде значно вищою, аніж та яка передбачена статтею 89 КУпАП [8].

Отже, караність за жорстоке поводження з тваринами існувала у законодавчих пам'ятках різних періодів історії; відповідні санкції містяться і в нормах сучасного адміністративного та кримінального законодавства України.

Проте ми вважаємо, що дані норми є дуже недосконалими, що впливає на правосвідомість громадян у даній сфері, а також на ефективність притягнення правопорушників до відповідальності. Зокрема, за офіційними даними в Україні до 2007 року вбивалось 16 тисяч тварин щороку. Ця статистика дійсно жахлива. Проте ми глибоко переконані, що вона не відображає реальної дійсності, насправді ця цифра має бути в рази більша. Тому держава зобов'язана була діяти. Але станом на сьогодні влада зробила лише одне: був ухвалений Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» від 21 лютого 2006 р., за порушення норм якого передбачена відповідальність в ст. 89 КУпАП та ст. 299 КК України.

Згодом Україна ратифікувала Європейську конвенцію [4]. Але вона має більш декларативний характер. Сьогодні у деяких містах місцеве самоврядування затвердило програму регулювання кількості безпритульних тварин лояльними методами, в якій вказана послідовність дій – відлов, стерилізація, вакцинація, повернення до звичного для тварин місця перебування та закріплення за ними опікунів. Певна кількість тварин має бути передана у родини чи до спеціальних притулків. Має проводитися інформаційно-освітня робота. На жаль, основну роботу наразі виконують волонтери.

У нашій державі майже неможливо довести, що щодо тварини було вчинено дії жорстокого характеру. Навіть якщо в тварину стріляли чи отруїли важко довести, що вона страждала. Потрібно довго працювати із законодавчою базою і з тими, хто контролює її дотримання.

Наприклад, у ч. 1 ст. 299 КК України передбачається, що знущання над тваринами, що належать до хребетних, із застосуванням жорстоких методів або з хуліганських мотивів, а також нацьковування цих тварин одна на одну, караються штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців; ч. 2 – ті ж дії, вчинені у присутності малолітнього, – караються штрафом до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі до двох років.

Тобто відповідальність настає за умов наявності в діях (бездіяльності) особи винного ознак складу злочину (об'єкт, суб'єкт, об'єктивна, суб'єктивна сторони). За наявності даних умов і вчинення діяння передбаченого частиною першою чи другою ст. 299 КК України, особа винного буде притягнута до відповідальності. Так, за цей вид злочину до кримінальної відповідальності може бути притягнуто фізичну осудну особу, якій на момент вчинення злочину виповнилося 16 років.

Ми підтримуємо І. Головка, яка наголосила, що спосіб (жорстокі методи) вчинення злочину, передбаченого ст. 299 КК, є невід'ємним від

змісту суспільно небезпечного діяння, а також підкреслила, що при визначенні кола діянь, які становлять зміст поняття «жорстоке поводження з тваринами», необхідно враховувати протиправні діяння щодо порушення середовища перебування тваринного світу [1, с. 5-6].

Адміністративна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами передбачена статтею 89 КУпАП, а саме «Жорстоке поводження з тваринами, їх мордування або вчинення інших дій, що призвели до їх мучення, каліцтва чи загибелі, - тягнуть за собою накладення штрафу від дев'яти до двадцяти одного неоподаткованого мінімуму доходів громадян».

Відповідальність настає за наявності складу адміністративного проступку: об'єктом даного проступку є суспільні відносини у сфері охорони тваринного світу; об'єктивна сторона правопорушення, аналогічно як і злочину, виражається у таких формах:

- 1) жорстокому поводженні з тваринами;
- 2) мордуванні тварин;
- 3) вчиненні інших дій, які призвели до мучення, каліцтва чи загибелі тварин.

Суб'єктом адміністративного проступку є фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку; суб'єктивна сторона правопорушення визначається ставленням до наслідків і характеризується наявністю вини у формі умислу.

Частково адміністративна відповідальність регламентується й ст. 154 КУпАП (порушення правил тримання собак і котів), де йдеться про те, що тримання собак і котів у місцях, де це заборонено відповідними правилами, чи понад установлену кількість, чи незареєстрованих собак... тягне за собою попередження або накладення штрафу на громадян від одного до трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і попередження або накладення штрафу на посадових осіб - від трьох до п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. А ті самі дії, що спричинили заподіяння шкоди здоров'ю людей або їх майну, а так само повторне протягом року вчинення порушення з числа передбачених частиною першою цієї статті - тягнуть за

собою накладення штрафу на громадян від трьох до п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією тварин і на посадових осіб - від чотирьох до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

Однак, як ми вже зазначали, вказані норми часто носять суто декларативний характер, не відповідають сучасній дійсності, прописані досить побіжно, що створює дуже багато проблем на стадії кваліфікації діяння (дії чи бездіяльності) як правопорушення взагалі, і як адмінпроступку чи злочину, зокрема. Це, своєю чергою, впливає на те, що рівень правосвідомості громадян в Україні в даній сфері є досить низьким. Лише поодинокі судові прецеденти дають надію на те, що у майбутньому аморальна поведінка щодо тварин гостро засуджуватиметься суспільством, тягнутиме за собою юридичну відповідальність і у вигляді значних майнових санкцій, і у вигляді позбавлення волі (у разі удосконалення чинного законодавства, про що йтиметься далі).

Зокрема, гучного розголосу набула справа Олексі Ведули. Засуджений Ведула протягом декількох місяців жорстоко розправлявся з бездомними тваринами, випалював їм очі, розпорював живіт, саджав на кіл, гвалтував та знімав живцем шкіру. Свої злочинні дії він знімав на мобільний телефон та розміщував в Інтернеті. Його жертвами стали більше сотні собак, переважно цуценята. Святошинський районний суд Києва засудив О. Ведулу до 4 років позбавлення волі за знущання над собаками та їх вбивство. Суд визнав підсудного Ведулу винним у скоєнні злочинів, передбачених ч. 1 статті 299 та ч. 3 статті 300 КК України. При цьому умовний строк відбування покарання був присуджений співучаснику злочину Роману Полибіну, який знімав дії товариша на відео [9].

Ми цілком погоджуємося з позицією законодавця щодо передбачення штрафу та арешту як різновиду покарання за жорстоке поводження з тваринами. Однак вважаємо доречним і зауваження А. Копеляна щодо необхідності усунення дисбалансу санкцій ч. 1 та ч. 2 статті 299 КК, зокрема, доцільно ввести нижню межу санкцій ст. 299 КК України для штрафу, яка

повинна бути вищою, ніж та, що вказана у ст. 89 КУпАП, тобто за ч. 1 ст. 299 КК України – від восьми до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а за ч. 2 ст. 299 КК України – від п'ятдесяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [10, с. 3-4].

Ще один аспект, який доречно розкрити, полягає в наступному. Жорстоке поводження з тваринами є проявом аморальної поведінки людини, яке не лише свідчить про відверте нехтування природними правами представників тваринного світу та загально визнаними суспільними цінностями, а й може призвести до «викривлення» (деформації) психіки оточуючих людей (особливо дітей), переосмислення ними власного бачення подальшого співіснування людей з іншими представниками живої природи [2, с. 187-188].

Тому необхідно наголосити, що ст. 299 КК України розміщена в розділі XII («Злочини проти громадського порядку та моральності»), а не в розділі VIII («Злочини проти довкілля») Особливої частини КК України, а отже, й покликана захищати, *першою чергою*, суспільну мораль у частині гуманного ставлення до тварин.

Загалом досліджуючи практику притягнення до відповідальності за жорстоке поводження з тваринами, ми з'ясували, що дана проблема є багатоаспектною.

По-перше, в Україні недостатньо чітко регламентуються умови та підстави притягнення до відповідальності за жорстоке поводження з тваринами, а також градація вказаного правопорушення як адміністративного проступку та злочину. Законодавець, на наш погляд, також передбачив недостатньо сувору відповідальність за вказані правопорушення, особливо з врахуванням того, що такі протиправні діяння можуть свідчити про високу ймовірність прояву жорстокості суб'єкта правопорушення в майбутньому до людей. Тобто відповідальність за знущання над тваринами, насамперед, виконує превентивну функцію, а тому має бути жорсткішою.

Зокрема, ми пропонуємо збільшити розмір штрафів. Так, вважаємо, що за адміністративне правопорушення (ст. 89 КУпАП України) слід стягувати штрафи в розмірі від 50 до 100 неоподатковуваних мінімумів громадян (850-1700 грн.). За ч. 1 ст. 299 КК України – від 100 до 300 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (1700- 5100 грн.), а за ч. 2 ст. 299 КК України – від 300 до 600 неоподатковуваних мінімумів.

У частині першій слід передбачити як санкцію арешт не до шести місяців, а від трьох місяців.

Крім того, ми глибоко переконані, що суворіша санкція має бути передбачена і в разі, якщо жорстокі дії вчинені щодо кількох (тут, ймовірно, варто було би уточнити кількість) тварин, повторно або групою осіб, тобто ст. 299 КК України слід доповнити частиною третьою, у якій необхідно передбачити покарання у вигляді позбавлення волі на строк до трьох років (як це передбачено в КК Ізраїлю, КНР тощо).

Повністю підтримуємо зауваження Д. Калмикова [7, с. 100-102], який вказує, що в ст. 299 КК України йдеться про тварин (у множині), таку редакцію слід виправити на однину, бо відповідальність має наставати і за жорстоке поводження з однією твариною.

Вважаємо також, що законодавець недалекоглядно уточнив, що КК України захищає тільки хребетних тварин (на відміну від КУпАП), адже у ст. 1 Всесвітньої Декларації прав тварин від 15.10.1978 р. чітко визначено, що всі тварини мають рівні права існувати в межах умов біологічної рівноваги, а у статтях 2 і 3 цього нормативно-правового акта звертається увага на те, що всі тварини мають право на повагу та не повинні піддаватися поганому поводженню чи жорстоким діям.

Д. Калмиков наголошує також на відсутності ознак розмежування жорстокого поводження з тваринами як адмінпроступку, і як злочину. Він пропонує проводити градацію залежно від настання смерті тварини внаслідок жорстокого поводження [7, с. 100-102]. Ми не погоджуємося з такою категоричною думкою, оскільки впевнені, що часто знущання над твариною,

яке не спричиняє її смерті, може бути набагато аморальнішим і жорстокішим, ніж таке, яке призвело до смерті тварини.

По-друге, в Україні через байдужість правоохоронних органів та громадян, покарання не відбувають сотні, а можливо і тисячі кривдників тварин. Обов'язком кожної людини є сповістити про скоєння такого злочину органи внутрішніх справ. Але тут все не так просто. Навіть, зважаючи на те, що новелою КПК України став обов'язок слідчого кожне повідомлення про злочин вносити до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ст. 214 КПК України) та здійснювати досудове розслідування по вказаному факту, більшість таких досудових розслідувань чи дізнань (по кримінальних проступках) закінчується постановою слідчого про закриття кримінальної справи. Однак це долається: за певної наполегливості можна або покарати злочинця за законом, або, по крайній мірі, налякати його. Адже, як ми вже з'ясували, прецеденти у справах про жорстоке поводження з тваринами вже були. Необхідно зазначити, що кваліфікація злочину може бути різною. Зокрема, до відповідальності суб'єкт злочину може притягуватися і за уже досліджуваною ст. 299 КК України, і за ст. 296 КК «Хуліганство», і за ст. 194 КК «Умисне пошкодження майна» (якщо тварина належить особисто вам і ви можете це підтвердити) тощо.

Таким чином, якщо у заявника є сумніви як саме класифікувати дії злочинця, треба вказувати в заяві всі зазначені статті. Якщо слідчий не вчиняє необхідних слідчих дій, які дозволили би оголосити підозру кривднику тварин(и), то заявник може подавати клопотання, в яких висловлюватиме свої пропозиції щодо проведення окремих слідчих дій: вказувати на свідків та клопотати про їх допит, клопотати про проведення відтворення обстановки події, проведення судово-ветеринарної експертизи тощо. Він також може писати скарги на бездіяльність слідчого начальнику відповідного відділення міліції, прокурору або до суду. Тобто ми вкотре повертаємося до питання небайдужості та високого рівня правосвідомості кожного з нас, особливо щодо «братів наших менших».

По-третє, вивчення вироків, які розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень, за злочини, пов'язані з жорстоким поводженням тварин дало нам можливість узагальнити судову практику. А саме: таких обвинувальних вироків дуже мало, тобто фактично є лише поодинокі судові прецеденти. Крім того, більшість з них базуються на тому, що суб'єкт злочину визнав вину. Це заставляє нас задуматись над тим, що в іншому разі органам досудового розслідування та дізнання довести справу до обвинувального акту складно, простіше її закрити. І останнє – вражає милосердність суддів відносно злочинців, які жорстоко поводитись з тваринами. Наприклад, Новоград-Волинський міськрайонний суд Житомирської області засудив голову ради орендарів Новоград-Волинського комерційного орендного комунального підприємства за відстріл з власної мисливської рушниці марки «ТОЗ-34», НОМЕР_1, 12 калібру протягом 2012 року на вулицях м. Новоград-Волинського в загальному 525 бродячих собак (при цьому під час відстрілів бродячих собак використовував додаткові постріли для умертвіння поранених тварин, що призводило до відчуття ними болю та страждань) та 30 бродячих собак у 2013 році (за кожну вбиту собаку виконавець отримував від управління житлово-комунального господарства, енергозбереження та комунальної власності Новоград-Волинської міської ради Житомирської області та по 17 грн.) 650 грн. штрафу [5].

Інший випадок: чоловік у стані алкогольного сп'яніння взяв kota за шию та почав душити, потім кинув його на землю перед трьома неповнолітніми особами, підняв, утримуючи за задні лапи декілька разів вдарив об паркан і завдав одного удару рукою по голові тварини, потім тіло kota спалив, за що Недригайлівський районний суд Сумської області призначив йому покарання у вигляді штрафу в розмірі 1500 грн. Такий штраф зумовлений лише тим, що злочин був скоєний у присутності неповнолітніх [5].

У той же час за аналогічний злочин (по мірі жорстокості), але, який вже кваліфікувався за ч. 1 ст. 299 КПК України штраф був втричі менший.

Зокрема, 21.06.2012 р. Сквирський районний суд Київської області засудив злочинця, який засунувши дерев'яну палицю в роту порожнину пса чорної масті віком 2,5 років, спричинив смерть останнього, оскільки пошкодив йому гортань та трахею, та призначив покарання у вигляді штрафу у розмірі 510 грн. на користь держави [5].

По-четверте, аналізуючи законодавчу регламентацію відповідальності за жорстоке поводження з тваринами, не можна оминати увагою той факт, що станом на сьогодні вже є доопрацьований проект нового закону «Про захист тварин від жорстокого поводження», внесений депутатом України О. С. Донієм [3]. Даний законопроект є набагато прогресивнішим у порівнянні з чинним законодавством, він уже враховує реалії сьогодення. Зокрема, у ньому чітко розтлумачується, які дії є жорстоким поводженням з тваринами (у тому числі покинення тварин або залишення їх у безпорадному стані), що, безумовно, вплине на ефективність притягнення до відповідальності за вчинення такого правопорушення; у прикінцевих положеннях законопроекту є зміни, який має зазнати КУпАП, зокрема, запропоновано доповнити кодекс статтями 88-1 «Порушення порядку придбання чи збуту об'єктів тваринного або рослинного світу, правил утримання диких тварин у неволі або в напіввільних умовах», 89-1 «Покинення та загублення тварини господарем» тощо. А у ст. 299 КК України запропоновано передбачати відповідальність тільки у вигляді обмеження волі: за ч. 1 – до двох років, за ч. 2 – до п'яти років.

Висновки. В Україні за жорстоке поводження з тваринами передбачена адміністративна та кримінальна відповідальність, які носять суто декларативний характер, не відповідають сучасній дійсності, прописані досить побіжно, що створює дуже багато проблем на стадії кваліфікації діяння (дії чи бездіяльності) як правопорушення взагалі, і як адмінпроступку чи злочину, зокрема. Вважаємо, що тенденція, щодо збільшення розміру штрафів за такі правопорушення цілком прийнятна і для відповідальності за жорстоке поводження з тваринами.

Глобальною проблемою в сфері притягнення до відповідальності є низька правосвідомість і падіння моральних засад в суспільстві, а також байдужість контролюючих та правоохоронних органів. Тому проведення глибоких наукових досліджень у сфері притягнення до юридичної відповідальності за знущання над тваринами, аналіз судової практики, розробка шляхів підвищення ефективності адміністративних та кримінальних норм, які передбачають відповідальність та міру покарання за вказане правопорушення, є не просто перспективним, а швидше – нагальною необхідністю сучасності в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Головка І. Кримінальна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами : Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08 - кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / І. Головка. – К., 2010. – 23 с.
2. Гришко А. Уголовные кодексы стран СНГ (Россия, Беларусь, Украина, Молдова, Казахстан), Модельный уголовный кодекс стран СНГ : сопоставительная таблица : уч. пособие / А. Гришко, Л. Соловьев. – Брянск, 2001. – 359с.
3. Доній О. Проект закону Про захист тварин від жорстокого поводження (нова редакція) України від 21.04.2011 № 8423 / О. Доній : [Електронний ресурс] Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF6HZ00B.html.
4. Європейська конвенція про захист домашніх тварин від 13.11.1987 : [Електронний ресурс] Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_a15
5. Єдиний державний реєстр судових рішень : [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>
6. Закон об уголовной ответственности Израиля. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2005. – 412 с.

7. Калмиков Д. Перспективи вдосконалення кримінального законодавства в частині захисту тварин від жорстокого поводження / Д. Калмиков // Юридична Україна. – 2013. – №5. – С. 100-102.
8. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-Х : [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80732-10>
9. Кондратьєва О. Собачі бої, як захистити тварин від людської жорстокості та не стати жертвою домашніх улюбленців? / О. Кондратьєва : [Електронний ресурс] Режим доступу : http://smi.liga.net/articles/2012-07-16/6221941-sobach_bo_yak_zakhistiti_tvarin_v_d_lyudsko_zhorstokost_ta_ne_stati_zhertv_o_yu_domashn_kh_ulyublents_.htm
10. Копилян В. Кримінальна карність за жорстоке поводження з тваринами / В. Копилян // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – №3. – С. 1-7
11. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
12. Степанюк А. Значущість принципу невідворотності виконання покарання для ексекутивної діяльності / А. Степанюк // Вісник Академії правових наук України. – 1999. – № 3. – С. 157–166.
13. Уголовный кодекс Австрии. – М. : ИКД «Зерцало-М», 2001. – 143 с.
14. Уголовный кодекс Литовской республики. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. – 470 с.
15. Уголовный кодекс Эстонской республики.— СПб. : Юридический центр Пресс, 2001.— 262 с.